

ПРОЕКТ УКРАЇНСЬКОГО «СЛОВНИКА ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ»

Колоїз Ж. В. Проект українського «Словника прецедентних феноменів».

У статті порушено проблему прецедентності загалом та лексикографування прецедентних феноменів зокрема, розглянуто принципи лексикографування прецедентних імен та прецедентних висловлень, запропоновані Д. Гудковим, проаналізовано наявні зразки словникових статей. Представлено наукове підґрунтя для розробки проекту перш за все українськомовного «Словника прецедентних феноменів». Зосереджено увагу на особливостях добору корпусу фактичного матеріалу, його систематизації, на труднощах, із якими зіштовхуватимуться лексикографи. Акцентовано, що реєстр проєктованого словника повинен містити передусім зразки одиниць, які демонструють так звану сильну прецедентність, становлять ядро культурної пам'яті народу, зберігаються у свідомості більшості носіїв мов.

Виокремлено основні елементи лексикографічного аналізу прецедентних феноменів: 1) форму вербалізації (прецедентне ім'я; прецедентне висловлення; прецедентний текст; прецедентна ситуація); 2) рівень прецедентності (універсально прецедентний; соціумно прецедентний; національно прецедентний); 3) джерело походження (літературне (біблійне, світова література, українська література і т. ін.); нелітературне (фольклорне, міфологічне і т. ін.). В анонованих словникових статтях передбачено наявність обов'язкових структурних елементів у вигляді енциклопедичної довідки, ілюстрації та паспортизації.

Ключові слова: прецедентний феномен, прецедентне ім'я, прецедентне висловлення, прецедентна ситуація, прецедентний текст, словник, словникова стаття, реєстрова одиниця.

Колоиз Ж. В. Проект украинского «Словаря прецедентных феноменов».

В статье исследуется проблема прецедентности в целом и лексикографирования прецедентных феноменов в частности, рассматриваются принципы лексикографического описания прецедентных имен и прецедентных высказываний, предложенные Д. Гудковым, анализируются примеры его словарных статей. Подготавливается научная почва для разработки проекта прежде всего украиноязычного «Словаря прецедентных феноменов». Акцентируется внимание на особенностях отбора корпуса фактического материала, его систематизации, трудностях, с которыми будут сталкиваться лексикографы. Речь идет о том, что реестр проектируемого словаря должен содержать преимущественно единицы, демонстрирующие так называемую сильную прецедентность, представляют ядро культурной памяти народа, хранятся в сознании большинства носителей языка.

Выделяются основные элементы лексикографического анализа прецедентных феноменов: 1) форма вербализации (прецедентное имя; прецедентное высказывание; прецедентный текст; прецедентная ситуация); 2) уровень прецедентности (универсально-прецедентный; социумно-прецедентный; национально-прецедентный); 3) источник происхождения (литературный (библейское, мировая литература, украинская литература и т. п.); нелитературное (фольклорное, мифологическое и

т. п.). В анонсированных словарных статьях предусматривается наличие обязательных структурных элементов в виде энциклопедической справки, иллюстрации и паспортизации.

Ключевые слова: прецедентный феномен, прецедентное имя, прецедентное высказывание, прецедентная ситуация, прецедентный текст, словарь, словарная статья, реестровая единица.

Koloiz Zh. V. The project of “Dictionary of precedent phenomena” in Ukrainian.

The article focuses on creating dictionaries of a new type that would meet the demands of both the scientific community and general public. It also deals with the problem of lexicography of precedent phenomena. The paper investigates the principles of precedent name and statement lexicography proposed by D. Gudkov. Moreover it represents and analyzes the samples of dictionary articles proposed by this scientist. This research studies the precedence category, which should be taken into consideration as a scientific basis while developing both the project “Dictionary of precedent phenomena” in Ukrainian and other samples of lexicographic works, such as “Dictionary of precedent Biblical phenomena”, “Dictionary of folk precedent phenomena”, “Dictionary of ancient mythology and literature precedent phenomena”, “Dictionary of precedent names”, “Dictionary of precedent statements” etc.

Precedent phenomena are introduced as nuclear elements of the cultural space, representing the mentality of the national linguistic and cultural community as the result of knowledge and worldview of different generations in a certain language. Such units are the examples of cognitive reality processing, which have significant ties to the fundamental value orientations of some language culture, actualizing culturally relevant information. This paper is focused on the features of selecting the actual material, its systematization, and difficulties, which lexicographers usually face. This article notes that the register of the above mentioned dictionary should contain primarily samples of units that demonstrate the so-called strong precedence, constitute the core of the folk’s cultural memory, preserved in the minds of the most native speaker, and participate in the formation of the language worldview. This research distinguishes the main elements in lexicographic analyzing of precedent phenomena. These elements include the following: 1) the form of verbalization (precedent name; precedent statement; precedent text; precedent situation); 2) the level of precedence (universally precedent; socially precedent; nationally precedent); 3) source of origin. The dictionary article provides compulsive (somewhere even optional!) structural elements represented in the way of encyclopedic information, illustration and certification. This paper also gives the examples of dictionary articles.

Key words: precedent phenomenon, precedent name, precedent statement, precedent situation, precedent text, dictionary, dictionary item, registry unit.

Сучасна антропоцентрична парадигма, що засвідчує появу нових лінгвістичних царин, як-от когнітивна лінгвістика, концептологія, лінгвокультурологія і т. ін., окреслює перед мовознавцями й низку нових завдань, нові вектори в розвитку тих чи тих наукових дисциплін, зокрема й лексикографії. Незважаючи на посилений інтерес дослідників не лише до теоретичного, але й практичного аспектів лексикографування, ні лексикографічну теорію, ні лексикографічну

практику не варто вважати викінченою, адже «суто практична спрямованість словникарства не допускає абстрактності і потребує тієї теорії, яка скерована на розв'язання конкретних завдань чіткої презентації слова» [9, с. 7]. До того ж «сучасна лексикографія, як і наука про мову загалом, прагне відійти від номенклатурної інвентаризації лексичного матеріалу й наблизитися до розуміння неповторності тієї чи тієї лінгвокультури через застосування антропоцентричного фокусу на етапі попереднього аналізу корпусу слів» [2, с. 85].

Свого часу науковці досить активно обговорюють питання про словники, яких ще немає, але які могли б бути, відповідати запитам як наукового співтовариства, так і широкого загалу. Ішлося, зокрема, і про такі оригінальні типи, як-от словники концептів, лінгвокультурологічні словники, прецедентних феноменів і т. ін. Як результат – з'ява в російськомовному науковому просторі лексикографічних праць на зразок «Константы. Словарь русской культуры» [15], «Русское культурное пространство: Лингвокультурологический словарь» [13], «Лингвокультурологический словарь английских личных имен» [4] тощо. Останні мають на меті репрезентувати взаємозв'язок та взаємодію культури й мови, відобразити цей процес як цілісну структуру одиниць у поєднанні їх мовного й позамовного змісту. Так, скажімо, праця С. Гарагулі [4] маніфестує англійські культурно значущі власні імена, що являють собою елементи мовної картини світу, національної свідомості носіїв відповідної мови, у реєстрі «Русского культурного пространства» представлені одиниці здебільшого зі статусом прецедентних феноменів, які засвідчують специфіку російської картини світу і її відображення в мові [13].

Теоретичне та практичне значення лексикографування прецедентних феноменів уперше, вочевидь, було обґрунтовано Д. Гудковим, що здійснив загалом успішну спробу виробити принципи побудови відповідної лексикографічної праці. Основні підходи до створення словника прецедентних феноменів дослідник окреслив ще в докторській дисертації (1999 р.) [7]. Однак завдання виявилось не з легких, хоч були всі теоретичні передумови для його реалізації. Відтак, через роки науковець знову порушує проблему лексикографічного опису прецедентних феноменів. Він зауважує: «Важливість і необхідність такого опису зумовлені і ще одним фактором, про який ми скажемо дуже коротко. ПФ є ядерними елементами національної міфологічної свідомості, тими віхами, які

визначають простір цієї свідомості. Пантеон ПФ, з одного боку, відображає шкалу ціннісних орієнтацій лінгвокультурної спільноти, а з іншого, – зумовлюють її, детермінуючи тим самим моделі соціальної поведінки в межах відповідної спільноти. Той чи той ПФ являє собою «згорнутий» міф, залучений у «поле» міфологічної свідомості, який вступає у складні синтагматичні та парадигматичні відношення з іншими міфами» [6, с. 253].

Комплексне дослідження прецедентності слугує й підґрунтям для розробки проекту українськомовного «Словника прецедентних феноменів», з'ясування особливостей якого, власне, є метою розгляду в запропонованій науковій статті.

До вивчення прецедентних феноменів і суміжних із ними явищ із лінгвокультурологічних позицій неодноразово зверталися як вітчизняні, так зарубіжні дослідники, оприлюднюючи результати своїх наукових розвідок у статтях, дисертаційних і монографічних працях (С. Банникова, А. Берестова, О. Боярських, Д. Гудков, Г. Зав'ялова, О. Земська, Ю. Караулов, Т. Космеда, В. Красних, Л. Меркотан, Н. Піддубна, О. Селіванова, Г. Слишкін та ін.). Одиниці системи прецедентних феноменів вивчаються як матеріалізовані знаки інтертекстуальності, тезаурусні форми її існування (Д. Багаєва, Д. Гудков, І. Захаренко, В. Красних) [1; 10].

На сучасному розвитку лінгвістичної науки термін «прецедентний феномен» немає загальноприйнятого трактування. Строкатими є й набір основоположних властивостей прецедентних феноменів (унікальність, відтворюваність, упізнаваність, зрозумілість і т. ін.), і принципи їх типології.

Прецедентні феномени розглядають здебільшого як ядерні елементи культурного простору, що репрезентують ментальність національно-лінгвокультурної спільноти як результат знань та уявлень носіїв певної мови (національної культури) різних поколінь; демонструють їх як зразки когнітивної обробки дійсності, що мають істотні зв'язки з фундаментальними ціннісними орієнтаціями тієї чи тієї лінгвокультури, актуалізують ту чи ту культурно значущу інформацію. Пор.: «Ми називаємо прецедентними феноменами особливу групу вербальних і/або вербалізованих феноменів, належних до національного рівня прецедентності, вони пов'язані з інваріантними уявленнями конкретних «культурних предметів», національно детермінованими мінімізованими уявленнями останніх»

[6, с. 251] і «прецедентний феномен – це ядерний елемент когнітивної бази певної лінгвокультурної спільноти, який має здатність у стислій формі зберігати інформацію про взірцеві факти й виступає моделлю для відтворення подібних фактів, репрезентований і постійно поновлюваний у мовленні за допомогою відповідних вербальних сигналів, що актуалізують його стандартний (відомий усім представникам цієї лінгвокультурної спільноти) зміст» [3, с. 27–28]. При цьому когнітивну базу – певним чином структуровану сукупність знань та уявлень, якими володіють практично всі соціалізовані члени тієї чи тієї лінгвокультурної спільноти [6, с. 251] – вважають центром культурного простору й одночасно місцем зберігання «згорнутих» прецедентних феноменів у вигляді «національно-детермінованих інваріантів сприйняття «культурних предметів» [8, с. 98].

Звідси, відповідно, і кваліфікація прецедентних феноменів як еталонів культури, елементів трансляції культурної пам'яті та духовних цінностей, «культурних скрепів», що поєднують окремі культурні пласти й історичні епохи в єдину систему [5, с. 15]. Здійснюється їх осмислення як показників належності до певної культури (у той час як їх незнання, згідно з позицією деяких науковців, наприклад, Ю. Караулова, навпаки, служить передумовою відчуження від відповідної культури); зарахування їх до «культурно-мовної компетенції – здатності носіїв певної етнічної культури й мови впізнавати в мовних одиницях і мовленнєвих продуктах культурно значущі настанови й норми, ціннісні орієнтири, культурні коди й спроможність їх переорієнтації, а також організовувати свою комунікативну поведінку й текстопородження відповідно до цих культурних знань» [14, с. 129].

Не викликає принципових заперечень систематизація прецедентних феноменів за формою вербалізації й виокремлення серед них вербалізованих та вербальних зразків, як-от: прецедентний текст, прецедентну ситуацію, прецедентне висловлення, прецедентне ім'я [1]. Запропонована свого часу Д. Гудковим, ця класифікація взята за основу в подальших наукових працях, використовувалася для систематизації різноманітного фактичного матеріалу, доповнювалася й конкретизувалася [16].

Варто, очевидно, зауважити й те, що науковці не є одноставними й щодо виокремлення рівнів прецедентності, які на нашу думку, є досить важливими для лексикографування

прецедентних феноменів. Так, скажімо, деякі з них пропонують диференціювати соціумно прецедентні, національно прецедентні та універсально прецедентні феномени (Д. Багаєва, Д. Гудков, І. Захаренко, В. Красних та ін.) [1; 11].

До соціумно прецедентних феноменів зараховують здебільшого такі, які відомі середньостатистичному представникові того чи того соціуму (генераційного, соціального, конфесійного, професійного і т. ін.) і входять до колективного когнітивного простору [11, с. 174]. Ці феномени можуть і не залежати від національної культури.

Національно прецедентні феномени відомі середньостатистичному представникові тієї чи тієї національно-лінгвокультурної спільноти й ілюструють національну когнітивну базу [11, с. 174].

Універсально прецедентними вважають феномени, що відомі будь-якому середньостатистичному сучасному представникові і які формують універсальний когнітивний простір [11, с. 174].

Від наявних лінгвокраїнознавчих праць словник прецедентних феноменів, з погляду Д. Гудкова, «принципово відрізняється тим, що покликаний виконувати фіксувальну, а не нормативну функцію, пропонувати не тільки енциклопедичну інформацію про «культурний предмет», але й уявлення про нього, що зберігається в когнітивній базі лінгвокультурної спільноти, особливості актуалізації цього уявлення в живому мовленні» [6, с. 253]. При цьому, як зазначає науковець, до реєстру слід залучати тільки ті одиниці, які знаходяться в когнітивній базі, а значить, визначають і відображають культурні орієнтації і цінності суспільства, що детермінують вербальну і невербальну поведінку його членів [6, с. 254]. Відповідно до таких тверджень було сформульовано й основні вимоги, яким повинен відповідати словник прецедентних феноменів. Акцентовано й на тому, що спроектована лексикографічна праця має експлікувати зв'язки різних прецедентних феноменів (тексту, імені, висловлення, ситуації) між собою, будуватися «за принципом гіпертексту, передбачаючи три основні частини: словник прецедентних феноменів, словник прецедентних імен і словник прецедентних висловлень» [6, с. 255]. Цілком закономірно, що авторські розмірковування завершуються зразками словникових статей, як-от:

ОСТАП БЕНДЕР – І. Герой популярних романов І. Ильфа и Е. Петрова «Двенадцать стульев» и «Золотой теленок». Умный, энергичный, предприимчивый и обаятельный молодой человек, называющий себя «сын турецкоподданного Остап Сулейман Берта

Мария Бендер-бей». Стремится разбогатеть, пускается для этого в различные авантюры, проявляет себя как «великий комбинатор». Деньги нужны ему для осуществления его мечты – жить в Рио-де-Жанейро. Каждый раз, почти добившись своей цели, терпит неудачу.

II. (Благородный) мошенник, (обаятельный) жулик, (симпатичный) аферист. Основными характеристиками являются: изобретательность, напористость, артистизм, остроумие, умение найти выход из трудной ситуации. Характерной деталью внешнего вида является длинный белый шарф.

III. Употребляется для характеристики того или иного лица как:

– авантюриста, склонного к аферам (*Молодой человек, пришедший с улицы, сумел получить более миллиона долларов государственных денег. Странной выглядит забота госчиновников о процветании алмазного Остапа Бендера*);

– мошенника, стремящего получить легкие деньги (*Пока искал механика, малолетние Остапы легко извлекли наши жетоны из «неработающего» автомата и пустили их в дело; Уголок Остапа Бендера. Аферисты настойчиво ищут и находят все новые и новые способы обогащения*);

– человека, мечтающего быстро разбогатеть, не работая (*Бывший карточный шулер теперь стал владельцем нескольких казино и за один день загребает столько денег, что Остап Бендер может только позавидовать*).

ДВЕНАДЦАТЬ СТУЛЬЕВ – первый роман дилогии советских писателей И. Ильфа и Е. Петрова об Остапе Бендере (второй роман – «Золотой теленок», написан в 1927–1928 гг.

Роман повествует о похождениях молодого авантюриста Остапа Бендера и бывшего предводителя дворянства Ипполита Матвеевича (Кисы) Воробьянинова в поисках сокровищ. Теща Воробьянинова после революции 1917 года, боясь национализации, спрятала фамильные бриллианты в один из 12 стульев столового гарнитура (отсюда и название), перед смертью она рассказала об этом зятю. Стулья оказались распроданы в различные города. Киса Воробьянинов начинает охоту за стульями, встречает О. Бендера и берет его в компаньоны. Остап возглавляет поиски стульев. Партнеры переезжают с места на место, переживая самые разнообразные приключения. У них появляется опасный конкурент – священник отец Федор, который узнает о бриллиантах от тещи Воробьянинова на

предсмертной исповеди и отправляется на их поиски, однако он идет по ложному пути и терпит неудачу. Остапу Бендеру удастся найти новых хозяев стульев, среди которых выделяются мадам Грицацуева, «голубой воришка» Альхен, Эллочка-людоедка, Ляпис-Трубецкой. На поиски сокровищ нужны средства, тогда О. Бендер организует фиктивную контрреволюционную организацию «Тайный союз меча и орла» и собирает деньги с ее членов якобы на борьбу с коммунизмом. Ни в одном из стульев, которыми с помощью различных афер удастся завладеть Остапу и Кисе, нет бриллиантов. Главные герои отправляются в Москву за последним из оставшихся стульев, в котором и должны находиться сокровища. Понимая, что богатство близко и не желая делиться им со своим компаньоном, Воробьянинов перерезает бритвой горло спящему Бендеру, после чего отправляется в клуб для рабочих, где находится последний стул. Сторож клуба рассказывает Воробьянинову, что год назад он случайно нашел в этом стуле бриллианты, благодаря чему и было построено прекрасное здание для рабочих. Узнав об этом, Воробьянинов сходит с ума.

Для русских «12 стульев», как и «Золотой теленок», являются наиболее популярными «веселыми книгами», их главный герой – Оспат Бендер – «эталон» плута, творящего «веселый обман», остроумного человека; так, например, лучшему юмористу России ежегодно вручается премия «Золотой Остап». Роман неоднократно экранизировался, наиболее известными являются кинофильм Л. Гайдая и телевизионный фильм М. Захарова [6, с. 257–258].

Для представлення відповідних прецедентних одиниць із лінгвокогнітивних позицій характерна неревантність протиставлення лінгвального й екстралінгвального знань, оскільки важливим є той комплекс асоціацій, що стоїть за прецедентними феноменами і формується енциклопедичними знаннями. Ці одиниці значною мірою насичені культурною інформацією, здатні виконувати «функцію «мови» культури» (В. Маслова).

До того ж у словниковій статті з реєстровим прецедентним іменем *Остап Бендер* згадується відповідний прецедентний текст й непрямо зроблено покликання на цей текст – «*Дванадцять стільців*».

У такому разі опосередковано акцентовано на тексті джерелі. Зазвичай традиційно розмежовують літературні та соціальні джерела. Подальша систематизація передбачає врахування історико-національної чи жанрової належності прецедентної одиниці.

Наприклад, фольклор, антична міфологія й література, твори світової літератури, українська література і т. ін. (пор.: *Остан Бендер – літературний персонаж, головний герой романів Іллі Льфа (Файнзільберга Іллі Арнольдовича) та Євгена Петрова (Катаєва Євгенія Петровича) «Дванадцять стільців» і «Золоте теля»*). Представлена інформація є пізнавальною й емоційно значущою, однак не лише для представників відповідної лінгвокультурної спільноти.

Важливо окреслити те коло фонових знань, що необхідні адресатові для правильного й повного розуміння прецедентних феноменів (скажімо, прецедентні одиниці, які виникли на національному культурному ґрунті; прецедентні одиниці, що виникли на іншокультурному й іншомовному національному ґрунті).

Узагальнення досвіду дослідження прецедентних феноменів у різних аспектах (когнітивному, прагматичному, лінгвокультурологічному, в аспекті інтертекстуальності), поява комплексних наукових доробків, що їхні автори прагнули розв'язати в різний спосіб ту чи ту проблему прецедентності, можуть слугувати підґрунтям й для проектування українськомовного «Словника прецедентних феноменів» загалом та низки інших зразків лексикографічних праць, як-от «Словник прецедентних біблійних феноменів», «Словник прецедентних феноменів фольклорного походження», «Словник прецедентних феноменів античної міфології і літератури», «Словник прецедентних імен», «Словник прецедентних висловлень» і т. ін.

Особливості добору корпусу фактичного матеріалу і його систематизація мають визначатися специфікою і, так би мовити, затребуваністю прецедентних одиниць у сучасній культурній парадигмі, а також метою запропонованої лексикографічної праці.

Беззаперечним залишається те, що реєстр відповідного словника повинен містити передусім зразки одиниць, які демонструють так звану сильну прецедентність, становлять ядро культурної пам'яті народу, зберігаються у свідомості більшості носіїв мов, беруть участь у формуванні мовної картини світу.

Окрім того, на етапі збору фактичного матеріалу лексикографи зіштовхуватимуться з деякими труднощами, зумовленими значною часткою суб'єктивності при кваліфікації вербальної одиниці як прецедентної загалом і прецедентного феномена зокрема. Важливу роль тут відіграє рівень загальнокультурної компетентності лексикографа, його енциклопедичності. Тим паче, що в сучасній

лінгвістичній літературі, як уже зазначалося, немає загальноприйнятої методики ні дослідження прецедентних феноменів, ні методики їх лексикографування.

Інтерпретація потенційно реєстрових прецедентних одиниць, які зазвичай сприймають чи то як «діагностичні маркери» інтелектуального рівня мовної особистості, чи то як показники рівня сформованості її лінгвокультурного тезаурусу, здійснюватиметься з оперттям на апперцепційну базу.

На думку Л. Гришасевої, значущим при вивченні прецедентних феноменів є розв'язання таких проблем, як-от: сутність прецедентного феномена, його характер, статус, способи й умови активізації, сфера побутування, способи і засоби кодування, функції, маркери в текстах / дискурсах різного типу і т. ін. [5, с. 23–24]. Дослідниця запропонувала цікаву типологічну матрицю прецедентних феноменів, зважаючи на: 1) сферу функціонування (загальнолюдська культура; культура певного типу; культурний регіон; національна культура загалом; субкультура); 2) знак апеляції до фундаментальних ціннісних орієнтацій (однозначна прив'язка («добро», «зло» і т. ін.); амбівалентна прив'язка); 3) характер (універсальний; національний; специфічний); 4) джерело (загальновідоме або його можна встановити; не відоме, але його можна встановити за допомогою спеціального дослідження; не відоме); 5) «питома вага» в концептуальній картині світу (значна; незначна; залежно від умов інтеракції); 6) місцезнаходження в концептуальній картині світу (ядерне; периферійне); 7) сфера функціонування (тип дискурсу (художній, політичний і т. ін.); характер естетичного напрямку (романтизм, сентименталізм, реалізм і т. ін.); 8) тривалість побутування в дискурсі (кілька поколінь; одне покоління); 9) прив'язка до певної історичної епохи (наявна однозначно; відсутня однозначно; не виражена однозначно); 10) прив'язка до певного соціального прошарку / групи (виражена (панівний клас, середній клас і т. ін.); не виражена); 11) умови апеляції до прецедентного феномена; 12) функційний потенціал (монофункційність; поліфункційність; амбівалентність); 13) спосіб кодування (вербальний код (лексема, група слів, речення і т. ін.); невербальні коди (візуальний, акустичний, тактильний і т. ін.); 14) когнітивна природа (фрейм, гештальт і т. ін.); 15) особистість, що найбільш охоче послуговується прецедентним феноменом для реалізації своєї інтенції (психотип; соціотип); 16) тип інтеракції, у який переважно функціонує прецедентний феномен; 17) ефект від

використання прецедентного феномена (сприяє встановленню взаєморозуміння; заважає встановленню взаєморозуміння) [5, с. 36–38]. Така багатоаспектна типологія прецедентних феноменів не тільки значно розширює горизонти теоретичного вивчення відповідних знаків, але й дає цікаву інформацію для їх лексикографічного аналізу, для побудови словникової статті. Зрозуміло, що запропонований набір типологічних характеристик є доволі строкатим, об'ємним, потребує залучення й оброблення значної кількості даних і, відповідно, значних зусиль.

Вочевидь, лексикографічний аналіз прецедентних феноменів можна здійснювати і за спрощеною схемою, з урахуванням таких основних чинників, як-от: 1) форма вербалізації (прецедентне ім'я; прецедентне висловлення; прецедентний текст; прецедентна ситуація); 2) рівень прецедентності (універсально прецедентний; соціумно прецедентний; національно прецедентний); 3) джерело походження (літературне (біблійне, світова література, українська література і т. ін.); нелітературне (фольклорне, міфологічне і т. ін.).

Окрім основної лінгвальної інформації, словникова стаття передбачає наявність обов'язкових структурних елементів у вигляді енциклопедичної довідки, ілюстрації (ілюстрацій) та паспортизації. Факультативно можна репрезентувати інформацію щодо інваріантності / варіантності одиниці, узуальності / okazionalності, функційного навантаження. Наприклад:

ДАЛІЛА – прецедентне ім'я; універсально прецедентний феномен; літературного, біблійного (старозаповітного) походження.

Бідна, нещасна філістимлянка, блудниця, яку покохав Самсон (див. **САМСОН**) і яка, вивідавши в нього таємницю надзвичайної сили, зрадила його, передала в руки його ворогам – філістимлянам, що познушалися над ним, у результаті чого він утратив зір. Розповідь про Далілу (Даліду) знаходиться у Книзі Суддів.

Пор.: Пішов раз Самсон у Газу й, побачивши там блудницю, зайшов до неї. Сказали людям Гази: «Самсон прийшов сюди». І обсіли вони його, й усю ніч робили засідку на нього в міській брамі. Сиділи всю ніч тихо, кажучи: «Почекаймо, доки розвидниться, й тоді його вб'ємо». Самсон спав собі до півночі а опівночі встав, ухопив за крила міської брами та за обидва одвірки й, вирвавши їх разом із засувом, поклав собі на плечі та й виніс на верх гори, що стоїть проти Хеврону. Потім полюбив він одну жінку в долині Сорек на ім'я Даліда.

Прийшли до неї князі філістимлянські та й кажуть: «Спокуси його та вивідай, у чому його велика сила і як нам здолати його, аби упокорити, – і ми дамо тобі за те кожен тисячу сто сиклів срібла». І сказала Даліла до Самсона: «Скажи мені, благаю, у чому полягає твоя велика сила й чим тебе можна було б зв'язати, щоб упокорити?». Самсон відказав їй: «Якби зв'язали мене сімома сирими невисушеними жилами, я став би, як і інші люди, безсилим». І принесли їй князі філістимлянські сім сирих, ще не засохлих жил, і вона зв'язала його ними. У кімнаті ж у неї сиділа засідка; і сказала йому: «Самсоне! Філістимляни йдуть на тебе!» І порвав він жили, як рветься нитка з клоччя, коли вогонь вчує. І в чому полягала його сила, не вдалося довідатися.<...> І він відкрив їй свою душу й сказав їй: «До моєї голови бритва ніколи не дотикалася, бо я від материнської утроби посвячений Богові. Якби мене остригти, зникла б моя сила, і став би я, як інші люди, безсилим». Тут зрозуміла Даліла, що він відкрив їй своє серце, і послала за філістимлянськими князями, щоб їм переказати: «Цим разом можете прибути, бо він відкрив мені своє серце». Прибули князі філістимлянські й принесли з собою срібло. Вона ж, приспавши його на колінах своїх, покликала одного чоловіка й веліла зголити сім кучерів на голові його. І став він слабшати, й сила його відійшла від нього [Суддів 16 : 1–19].

Даліла асоціюється насамперед із жінкою-лицеміркою, яка обманом і хитрістю досягає своєї мети. У переносному розумінні з жіночою підступністю, зрадою загалом.

*Я дуже тяжко Вами відболіла. / Це все було як марення, як сон.
/ Любов підкралась тихо, як Даліла, / А розум спав, довірливий
Самсон* (Л. Костенко. Я дуже тяжко Вами відболіла...);

*Відкрив чужинці свою міць таємну, / Розмовою та поцілунками
дружина / Зняла заслону з таємниці темну. / Від боротьби й від
щастя утомившись, / Заснув Самсон – і голову думливу / Склонив до
милої; вона ж, схилившись, / Вчиня над ним подію ту зрадливу: /
Рукою пестить кучері ті чорні, / А в другій гострее залізо має, /
Одною кучері до себе любо горне, / А другою їх з голови здіймає. / І
підняла з волоссям руку білу, / Після на діл покраса пишина впала, – /
Тож гордую, непереможну силу / Рука підступна жінки подолала! /
«Вставай, Самсоне! Вороги на тебе!» – / Покликнула зрадливиця
Даліла, / Він встав і глянув сміливо навкруги себе, – / Не знав, що
згинула вже його сила* (Леся Українка. Самсон).

САМСОН – прецедентне ім'я; універсально прецедентний феномен; літературного, біблійного (старозаповітного) походження.

У перекладі з івриту означає «сонячний», останній та найвідоміший із ізраїльських суддів, який вирізнявся величезною фізичною силою (неозброєним перемагав лева, розганяв цілі армії супротивників, самотужки руйнував великі будівлі і т. ін.), про що йдеться у Книзі Суддів.

Перед народженням Самсона його батькам явився Ангел, який запевнив: у них народиться син, що врятує народ Ізраїлю від найлютішого ворога – філістимлян. Аби дати життя Самсонові, його мати, дотримуючись обітниць «назорейства», не повинна була стригти волосся синові, що й давало йому надзвичайну силу.

Свою силу Самсон втрачає разом із утратою волосся через філістимлянку Далілу (див. **ДАЛІЛА**). Принижений, спотворений, позбавлений здатності бачити білий світ, він не втрачає віри в Бога, молиться йому, просить повернути силу, а отримавши її, використовує для останньої боротьби з ворогами, у якій гине і сам.

Самсон асоціюється, з одного боку, з фізично сильною людиною (*То йде **Самсон**, веде потужні лави / З кривавого страшного бойовиська; / Він залучив собі багато слави, – / В сей день розбив він філістимське військо* (Леся Українка. Самсон), а з іншого, – із простодушністю, вразливістю, довірливістю, жертовністю.

***Самсонові** докірлива та мова / У серці тяжко, гостро віддається, / І хоч не мовить він коханій ані слова, / Та звага твердая вже подається... / Вона ж вмовля його лагідними речами / І прилуча до пестоців благання. / На личку усміх ясний борється з сльозами, / Що сяють в очах, мов роса порання* (Леся Українка. Самсон);

***Самсоне** мій, скажи, що ти, слабкий, / Давно-давно виготовляєш Слово, / Щоб я, прийшовши осягнути віру, / Не відчувала влади чоловіка. / Скажи мені, що там, де ти тепер, / Немає світу, і що ти невчасно / Збагнув і переміг моє єство. / Твого знання суєтність перевозданна / Мене пече. Скажи, що ти слабкий* (М. Кіяновська. Самсоне мій, скажи, що ти, слабкий...).

ДЕМЕТРА – прецедентне ім'я; універсально прецедентний феномен; нелітературного, міфологічного (грецького) походження.

Сестра Зевса (див. **ЗЕВС**), яка в часи своєї молодості народила від нього доньку. Її вважають богиня родючості, хліборобства та шлюбу. Здебільшого відома як добра богиня, хоч була спроможна й на

суворе покарання (наприклад, того, хто зрубав священні дерева у священному гаю і замахнувся на неї сокирою, вона покарала голодом, який не можна було нічим утамувати).

Найвідоміший міф про Деметру описує викрадення її доньки Персефони богом підземного царства Аїдом (див. АїД), що хотів узяти її собі за дружину. Після марних пошуків упродовж дев'яти днів і ночей зазвичай весела Деметра сумувала, блукала в пошуках, потрапляла в різні пригоди. Зрозумівши, хто є викрадачем і де є її донька, вона відмовилася повертатися на Олімп і заборонила всім рослинам на світі цвісти й плодоносити.

Зевс, не наважуючись говорити з богинею особисто, слав до неї різних богів із дарами, однак Деметра гнівалася. Урешті-решт людям не стало чого їсти і над світом нависла загроза загибелі. Зевсу довелося послати до Аїда Гермеса з вимогою повернути викрадену. Бог підземного світу відпустив Персефону. Щоправда, Деметра розгнівалася ще більше, дізнавшись, що її донька скуштувала їжу мертвих, поклялася залишити землю безплідною. У результаті різних перемовин відмовилася від своїх погроз.

Згодом з'являється образ Деметри, здатної прийти на допомогу, з м'якими й лагідними рисами, іноді з відбитком смутку за зниклою донькою. На зображеннях вона сидить на троні або стоїть з вінком колосків на голові, із серпом, смолоскипом або кошиком овочів у руках.

Я кину все. Я вірю в кілометри – / обвітрені, задихані і злі. / Багато їх у матінки Деметри, / Котра була богинею землі. / О, розмотай шляхи мені, богине! / Світ за очі від себе забіжу. / Рятуй мене, врятуй мене, бо гине / моя душа, задивлена в чужу (Л. Костенко. Я кину все. Я вірю в кілометри...);

Від магістралі за два метри, / уся закутана в що є, / сидить бабуся, як Деметра, / у відрах моркву продає (Л. Костенко. Люблю чернігівську дорогу...);

Маленький клаптик – виміряні метри, / Неначе для могили. Та з-під ніг / Тебе покличе голосом Деметри / Той дух, що ти лиш тут відчути зміг (М. Руденко. Уранці під колючкою).

До реєстру лексикографічної праці варто увести насамперед прецедентні індивідуальні імена, пов'язані чи то з широко відомим текстом, що зазвичай належить до прецедентних (*Калитка, Пузир, Мавка, Лель і Полель, Мамай, Марко Проклятий, Тарас Бульба, Обломов, Чичиков, Міньйона, Дон Кіхот, Дон Жуан, Ромео і Джульєста*

і т. ін.), чи то із загальновідомою ситуацією, що теж сприймається як прецедентна, еталонна, ідеальна з відповідними конотаціями (*Стрибог, Березиня, Мономах, Бандера, Петлюра, Махно, Баба Параска, Каїн і Абель, Соломон, Аристотель, Піфагор* і т. ін.). Пор.: *Люблю чернігівську дорогу – / весною, влітку, восени. / Там досі моляться **Стрибогу** / високі в сонці ясени. / Дівчата ходять, мов княгині. / Цвітуть смарагдові луги. / Русявокосі **Березині** / позолотили береги* (Л. Костенко. Люблю чернігівську дорогу...); *Замліє степ козацькими могилами. / Минає час, єдиний секундент. / Стоїть вітряк з опущеними крилами. / Стриножений пасеться **Росінант**...* (Л. Костенко. Балада моїх ночей); *Давно життя минуло старосвітське / І зник з землі **Глитай, або ж Павук**, / Та знов, мов крила, міліони рук / Стрічають плеском ім'я – Кропивницький* (М. Рильський. Пам'яті М. Л. Кропивницького); *Я прикликав на допомогу магів потаємних наук **Дебароля і Сен Мартена** (слава Богу, читав їх в оригіналі), ночами божеволів разом з абатом **Агріпою** над загадкою чисел, у яку намагався прозирнути ще **Піфагор**, та згодом усе це облишив, аби до решти не спасти з розуму, і сам викинув диявольську штуку* (В. Шкляр. Ключ); *– Ви ж знаєте, чим займалася фірма. А **Плутон** – це той же Аїд, бог підземного світу, володар царства тіней померлих. Тільки **Аїд** звучить похмуро, а **Плутон** – ні. – **Плутон** означає «багатий», він володіє величезними підземними скарбами і людськими душами. – Зрозуміло, – зітхнув **Притула**. – **Облиште, як той казав, усяку надію ті, хто входить сюди**... Здається, такий був напис біля входу до того царства? – У **Данте** – так. Ви згадали цю крилату фразу тому, що фірма на міліні?* (В. Шкляр. Кров кажана). Наведемо зразки словникових статей:

КАЛІТКА – прецедентне ім'я; національно прецедентний феномен; літературного походження.

Прізвище головного персонажа п'єси (трагікомедії) І. Карпенка-Карого «Сто тисяч», написаної в 1889 році на основі реальних фактів (відомостей про шахраїв, які у Єлисаветграді продавали фальшиві гроші).

Герасим Калитка – заздрисний, жадібний, морально звироднілий і здичавілий від власного багатства заможний селянин, закоханого тільки в землю і владу, що вона надає. Жадоба, що рухає його вчинками, зрештою робить його самого жертвою своєї зажерливості і ненаситності – він натрапляє на обман, купуючи фальшиві гроші.

Калитка асоціюється насамперед із людиною, учинки якої

підпорядковані гонитві за збагаченням навіть тоді, коли є вірогідність натрапити на шахрайські махінації. У широкому розумінні – використовується й для характеристики того, хто будь-які матеріальні втрати сприймає як життєву трагедію.

*Не минулось, певне, без промов, / А було й схвильоване мовчання.
/ У **Калитки** не одного кров / Зіпсувало трактора тріщання*
(М. Рильський. Балада про любов).

МАМА́Й – прецедентне ім'я, пов'язане з прецедентною ситуацією й прецедентними текстами; національно прецедентний феномен; літературного походження.

Козак Мамай – герой романів О. Ільченка («Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця») та Л. Горлача («Мамай»). Ідеалізований образ козака (див. збірку поезій І. Калинця «Міф про козака Мамая») та своєрідний духовний символ України.

Про козака-бандуриста розповідають і народні легенди, перекази, приказки. Улюблений персонаж українських народних малярів минулих століть, звичайно зображуваний з бандурою і люлькою, з конем побіля дуба і т. ін., що засвідчує сакральну для українців символіку: бандура-кобза символізує національні традиції, співучу душу народу; кінь є символом війни, некерованого гніву й хоробрості; дуб символізує могутність та генетичну чистоту роду. Часто на малюнках присутнє зображення списа з прапором, козацького штофа і чарки, безпосередньо пов'язані з життям і смертю козака: спис ставили на місці поховання, штоф і чарку клали в могилу, що нагадувало про скороминущість життя та козацьку долю, у якій загроза смерті в бою була повсякденною реальністю.

Лексема «мамай» запозичена як загальна назва для позначення людини з характерними зовнішніми і внутрішніми рисами та родом заняття.

Козак Мамай асоціюється з людиною-характерником, що вирізняється силою духу, невмирущим оптимізмом, незламністю волі в боротьбі із загарбниками.

*В степу, ніби вічність розлого широкім, / На схилі крутому
багряного дня / Закинувши лихо у трави високі / Козак грає думу на
гриві коня. / Козак грає думу на березі ночі / І тирса як хвилі під
вітром шумить. / А смерть зазирає в козацькі очі / Завжди
несподівано вічна як мить. / Ніхто і ніколи її не зупинить. / На ріднім
порозі вона здоганя. / Закинувши кобзу-подругу за спину / Козак грає*

думу на гриві коня. / Козак грає думу і смертю об землю / Звичайний козак вироста в **Мамая** / Того, що крізь ночі осліплено темні / Як образ несла Україна моя. / Даремно вдивляючись в обрії білі / Його виглядає з походу рідня. / Він став **Мамаєм**, і на смерті могилі / Козак грає думу на гриві коня (Д. Кулиняк. Козак Мамай);

А спробуй подивитися на все / очима соціального прозріння. / Це місто – монстр. Воно себе пасе. / Воно не знав, де його коріння. / Не стукне в браму лицар Ланселот. / Козак **Мамай** прибути погордує. / Зневажені тут мова і народ, / який міщан століттями годує (Л. Костенко. А спробуй подивитися на все...).

Когнітивна структура таких прецедентних феноменів являє собою складну систему певних характеристик, якими вирізняється і відрізняється аналізоване ім'я (характеристика за зовнішніми ознаками, за рисами характеру, за родом діяльності і т. ін.) і які актуалізуються в межах того чи того тексту, тієї чи тієї ситуації, репрезентуючи прецедентне ім'я як таке, що має яскраво виражену оцінність.

Крім прецедентних імен, запропонований «Словник прецедентних феноменів» передбачає й залучення до його реєстру прецедентних висловлень на зразок *Борітеся – поборете; Бути чи не бути; Усе ж вона крутиться; Усе тече, все змінюється; На ясні зорі, на тихі води; Нам спокій тільки сниться; Хіба ревуть воли, як ясла повні?; Хто меч візьме від меча й загине*. Наприклад:

КАТАЙ, МАТІЮШО, ГУСИ! – прецедентне висловлення, пов'язане з прецедентним текстом; національно прецедентний феномен; літературного походження.

Висловлення із п'єси-комедії І. Карпенка-Карого «Суєта» (1903), де автор висміює мораль інтелігенції, що, потрапивши в полон кар'єристських прагнень, утратила «природність» своєї поведінки, відірвалася від народу, невігластво заможного селянина, козака-хлібороба Терешка Сурми, охопленого нікчемною житейською суєтою. Примушуючи свого дванадцятилітнього сина Матюшу читати напам'ять байку І. Крилова «Гуси», він у такий спосіб прагне вивести його «у пани» («Будеш учитись – будеш паном»). Матюші ніяк не вдається прочитати байку, а після кожної невдачі його «заохочує» батькова фраза на зразок «Катай, Матюшо, гуси!».

Використовують тоді, коли спонукають до виконання якоїсь дії. У переносному значенні – «робити дурниці, безглузді вчинки; поводитися не так, як слід».

– Клавдію Миколайовичу, – знову втрутився Ковбик, – ви не за профілем працюєте. Ми спеціалізуємось тільки по пизжикондатрових шапках, щоб чітко визначити, скільки потрібно виростити оцих ВОДЯНИХ пацюків, аби дати кожному громадянину по шапці! Зрозуміло? – Зрозуміло. – Тоді **катай, Матюшо, «Гуси»**...(О. Черногуз. Претенденти на папаху);

Колись, у «безконфліктну епоху», дехто галасував, що у нас, мовляв, все добре та гаразд, що негативного того в нас, як муха капнула, навіщо, мовляв, його показувати, воно нетипове, **катай, Матюшо, про хороше та миле** (О. Вишня. Про Дмитра Білоуса).

КОНІ НЕ ВІННІ – прецедентне висловлення, пов'язане з прецедентним текстом; національно прецедентний феномен; літературного походження.

Назва однойменної новели (1912) М. Коцюбинського, у якій йдеться про псевдodemократичного пана-землевласника, що, удаючи з себе щирого «друга народу», показує свою істинну сутність (скидає маску ліберала), як тільки селяни звернулися до нього з пропозицією на ділі підтвердити його ж слова про те, що «земля повинна належати тим, хто її обробляє». Псевдоліберал залишає в селі карний загін козаків, лицемірно мотивуючи тим, що козацькі «коні не винні», вони стомилися і мають право на відпочинок, а відтак – і вершники залишаються разом із ними на постій.

Використовують у переносному значенні, коли хтось виявляє псевдотурботу, лицемір'я; небажання реально сприймати й оцінювати ситуацію, що склалася.

Минулий текст з'явився в останньому «Дзеркалі тижня». Про те, як наші урядовці роблять із нас лохів (чи шлепарів, якщо комусь хочеться). Система проста і надійна: спочатку робимо корупцію, а потім розповідаємо маленьким українцям, що «**коні не винні**»: у цивілізованих світах точно такі ж порядки (О. Шалайський. Український шлях у Європу...опу..опу);

Говорити, хто з акторів і як «впорався» з роллю, мабуть, не варто. Бо «**коні не винні**», якщо драматургічний матеріал організований хибно, якщо на режисерське тлумачення навіть натяку нема, і акторам лишається демонструвати свою красу, привабливість, фізичну спроможність, темперамент. Що вони, бідаки, й роблять. Удають щирість, «гризуть куліси», кричать і «грають» так, наче це перша й остання роль в їхньому житті (В. Рябчук).

Більшість прецедентних висловлень вирізняються тією особливістю, що є репрезентантами певної когнітивної структури з чи то семантично, чи то формально модифікованими елементами, що встановлюються при зіставленні відповідних зразків із вихідним джерелом.

Прецедентні висловлення, імовірно, більшою мірою, ніж інші прецедентні феномени, апелюють до культурно-історичного минулого, моделюють позамовну дійсність та оцінюють її з позицій тієї чи тієї прецедентної ситуації, того чи того прецедентного тексту (пор.: прецедентний текст є вербальним феноменом, який зберігається в когнітивній базі у вигляді інваріанта свого сприйняття, що вербалізуються за допомогою прецедентних імен і прецедентних висловлень, пов'язаних із цим текстом [12, с. 68–69]).

У такому разі і прецедентні тексти, і прецедентні ситуації так само можуть стати об'єктом лексикографування. Наведемо кілька окремих ілюстрацій із художніх творів сучасного письменника: *Він зодягав її поверх пістрявого светра грубої в'язки, і я ще тоді звернув увагу на його пухленькі рожеві щоки, – здавалося, він і досі ссе мамину цицьку, хоч розміняв четвертий десяток, а коли всі встали і цей пантагрюель усівся на своє місце, то з під столу безглуздо виглядали його нечищені черевики сорок шостого розміру, і навіть виділи заправлені в чорні шкарпетки сині кальсони* (В. Шкляр. Ключ); *Мені вже нічого не хотілося, і під сатанинський регіт вусатого мефістофеля я поплентав до дверей, поволік свою собачу печаль на собачий холод, і коли вийшов надвір і сапнув морозної свіжості, то побачив, що падає сніг* (В. Шкляр. Ключ); *Коли у твоїй кишені не лежить ключ, якого ти бережеш, мов зіницю ока, хоч іноді тобі хочеться вийти на середину дніпровського мосту й пожбурити цього ключа на таку глибочінь, де його не знайде жодна Тортила* (В. Шкляр. Ключ); *Втім, мене дужче за людоджерів хвилював Саватій Ярчук, і я багато віддав би, аби поруч сидів мій дорогий, мій незамінний доктор Ватсон у спідниці...* (В. Шкляр. Ключ); *Я повернулася й повихляла від нього тією хижою ходою, яка не лишила йому жодного шансу, – так ходять фатальні жінки, котрі притягують до себе чоловіків, як безодні Сцілли й Харибди притягують мореплавців, а потім майже так само, як Сцілла й Харибда викидають на берег уламки кораблів, вони, ці жінки, викидають на смітник уламки чоловічої честі* (В. Шкляр. Кров кажана»); *То не яблуня була, то було фігове дерево,*

смоківниця, з якої я скуштувала плоду і дала йому, чоловікові, а коли ми прозріли, **то побачили свою наготу** і схвилювалися дуже, та ще більшим було хвилювання, коли ми робили собі опояски з лапатоного смоківного листя й чіпляли їх одне одному на стегна, аби затулити те, що уздріли, – ставали по черзі на коліна, дивуючись, чому ми такі різні, і там таки, під тим деревом посеред саду, під смоківницею, зляглися в єдине тіло, я, чоловічниця, **стала плоттю від плоті чоловіка**, як і замислено було НИМ від самого початку (В. Шкляр. Кров кажана); ... так от, цей симпатичний скульптор не те, що мусить, а просто за покликанням зобов'язаний тебе роздягнути і зіпнути з твоєї натури чергову **Венеру**, атож, оту знамениту суку, що на її честь усі любовні хвороби називають венеричними, а тоді він ще матиме обов'язок закохатися в тебе, бо він **Пігмаліон**, а ти його **Галатея**, прошу не плутати дружину скульптора **Пігмаліона** з тією іншою **Галатеєю**, котра просила богиню **Лето** обернути дівчинку на хлопчика, хоч тебе, малолітко, і це ще чекає, – так зіпнув тебе **Всемогутній Скульптор із чоловічого ребра**, щоб ти, чоловічниця, змогла звідати всіх насолод (В. Шкляр. Кров кажана); – **Повіри**в одразу. Це, каже, на неї схоже. У Києві, каже, якраз і є **Лиса гора**, причому не одна, каже, а дві. Одна на Подолі, а друга там, де Батієва гора, на Солом'янці. Але ти впевнений, питає Притула, що вона полетіла не на коцюбі, а на мітлі? Впевнений, каже Іванько, отако держака встромила між ноги, і тільки смуга за нею лягла (В. Шкляр. Кров кажана) тощо.

Найбільш затребуваними в сучасному лінгвальному просторі є класичні тексти як вітчизняної, так і зарубіжної літератури. Наявні в них прецедентні феномени є органічним складником оповідної тканини насамперед художніх (але не тільки!) творів, забезпечують зв'язність, семантичну цілісність та комунікативно-прагматичну спрямованість. Подекуди прецедентні феномени вплетені у структуру заголовка або функціонують у його ролі, як-от: назва романів Р. Іванчука «*Євангеліє від Томи*», «*Смерть Юди*»; Д. Корній «*Гонимарник*», «*Щоденник Мавки*»; новел і повістей М. Матіос «*Апокаліпсис*», «*Армагедон уже відбувся*», «*Мама Маріца – дружина Христофора Колумба*»; хроніки міжчасся Я. Ороса «*Триликий Ной*», що складається з трьох творів – «*Оборудка Сима*», «*Покута Хама*» та «*Модуль Яфета*» і т. ін.

Отже, висловлені пропозиції дають змогу спрогнозувати лінгвістичну й культурологічну цінність лексикографування прецедентних феноменів загалом і їх окремих різновидів зокрема.

Форма представлення реєстрових одиниць та організація словникової статті певною мірою може залежати від мети й завдань, що їх ставитиме перед собою лексикограф. Однак, переконані, відмова від формальної реєстрації мовних фактів є комунікативно виправданою, оскільки посилить енциклопедично-довідкову складову репрезентованого матеріалу, що, своєю чергою, сприятиме реалізації тих функцій, які традиційно покладають на словники, забезпечуватиме якнайшвидше долучення користувачів до нагромаджених у національній культурі знань.

Важливим етапом підготовки анонсованої лексикографічної праці є окреслення того корпусу прецедентних феноменів, який міститься у вербальній пам'яті середньостатистичного українця.

Лексикографічне опрацювання прецедентних феноменів має ґрунтуватися на принципах нормативно-довідкового спрямування та відповідності рівневі сучасної науки і різнобічним запитам мовців.

Література

1. Багаева Д. В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации / Д. В. Багаева, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, В. В. Красных // Вестник Московского университета. Серия 9 : Филология. – 1997. – № 3. – С. 62–85.
2. Беляева В. Н. Лингвокультурологические принципы составления идеографического немецко-русского словаря концептосферы СВЕТ / В. Н. Беляева // Научный диалог. – 2014. – № 10 (34) : Филология. – С. 84–94.
3. Берестова А. А. Релігійна прецедентність у мові української прози кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / А. А. Берестова. – Харків, 2016. – 212 с.
4. Гарагуля С. И. Лингвокультурологический словарь английских личных имен / С. И. Гарагуля. – М. : ЛЕНАНД, 2016. – 272 с.
5. Гришаева Л. И. Прецедентные феномены как культурные скрепы (к типологии прецедентных феноменов) / Л. И. Гришаева // Феномен прецедентности и преемственность культур / под общ. ред. : Л. И. Гришаевой, М. К. Поповой, В. Т. Титова. – Воронеж : ВГУ, 2004. – С. 15–46.
6. Гудков Д. Б. К вопросу о словаре прецедентных феноменов / Д. Б. Гудков // Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках / Отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 251–260.
7. Гудков Д. Б. Прецедентные феномены в языковом сознании и межкультурной коммуникации : дисс. ... д-ра филол. наук / Д. Б. Гудков. – М., 1999. – 400 с.
8. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.
9. Девкин В. Д. Немецкая лексикография : [учеб. пособие] / В. Д. Девкин. – М. : Высшая школа, 2005. – 670 с.
10. Захаренко И. В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы

прецедентных феноменов / И. В. Захаренко, Д. Б. Гудков, В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация : сб. ст. / Ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 82–103.

11. Красных В. В. «Свой» среди «чужих» : миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.

12. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: Курс лекций / В. В. Красных. – М. : ИТДК «Гнозис», 2002. – 284 с.

13. Русское культурное пространство : Лингвокультурологический словарь / И. С. Брилева, Н. П. Вольская, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, В. В. Красных. – Вып. 1. – М. : Гнозис, 2004. – 315 с.

14. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – К. : Брама, 2004. – 336 с.

15. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 838 с.

16. Форманова С. Феномен прецедентності в романі Марії Матіос «Містер і місіс Ю-ко в країні укрів» [Електронний ресурс] / С. Форманова. – Режим доступу : http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1238

Стаття надійшла до редакції 31.05.2017 р.

УДК 811.161.3'27'373:398.92(=161.3)

Л. У. Кулік

САМАТЫЧНЫЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ ЯК МАРКЕРЫ НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНЫХ СТЭРЭАТЫПАЎ

Кулік Л. В. Соматичні фразеологізми як маркери національно-культурних стереотипів.

У статті інтерпретовано соматичне лексико-фразеологічне простір білорусів і встановлюються національно-культурні стереотипи, заковані у внутрішній формі фразеологічних одиниць. У результаті проведеного дослідження стає очевидним, що стереотипи можуть виявлятися не тільки через комплекс уявлень носіїв мови про себе, але і безпосередньо через компоненти фразеологізму, задіяні у створенні стереотипної ситуації.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, соматичний компонент, національно-культурний стереотип.

Кулік Л. В. Соматические фразеологизмы как маркеры национально-культурных стереотипов.

В статье интерпретируется соматическое лексико-фразеологическое пространство белорусов и устанавливаются национально-культурные стереотипы, закодированные во внутренней форме фразеологических единиц. В результате проведенного исследования становится очевидным, что стереотипы могут проявляться не только через комплекс представлений носителей языка о себе, но и непосредственно через компоненты фразеологизма, которые при этом задействованы в создании стереотипной ситуации.